

SUB Göttingen 7
206 187 564

97 A 10433

Venestamine Eestis 1880–1917

Dokumente ja materjale

Tallinn 1997

Sisukord

Saateks	9
---------------	---

I OSA

Venestamine Eestis

Ametlik rahvuslus. Slavofiilide ideed. Venelased ja muulased. Vene Balti-poliitika tegurid. Halduskorra venestamine. Kultuuriline venestamine. Venestamine õigeusu kaudu. Venestushoo raugemine. Valitsuse passiivsus. 1905. aasta revolutsiooni iseloom. Revolutsiooni tagajärjed. Vene parteide rahvuspoliitika. Tagurluse pealetung. Sovinistlik kampaania. Baltimaade venestamise suurejooneline plaan. Stolõpini tsirkulaar. Kool ja kirik. Valitsuse Balti-poliitika maailmasõja ajal ... 11–30

1. Esimene venestuslaineline	31
---	-----------

Imperiaalse poliitika ajaloolised põhjendused – Katked Jevgraf Tšešihhini raamatust "Balti krai lühike ajalugu" (1884)	31
Taasühendamise kontseptsioon – Katked Ivan Jurjensi raamatust "Balti krai Vene võimu all. Balti krai Vene riigiga ühendamise 200. aastapäevaks (4. juuli 1710–4. juuli 1910)" (1910)	33
Aleksander III Baltimaade venestamisest – Suurvürst Vladimir Aleksandrovitši kõne Tartu ülikoolis (30. juuni 1886)	35
Venestamine õigeusu kaudu – Eestimaa kubeneri Sergei Šahhovskoi kiri Sinodi ülemprokurörile Konstantin Pobedonostseville (8. august 1886)	36
Õigeusu kirikute ehitamine – Katked Eestimaa kubeneri Sergei Šahhovskoi üleskutsest impeeriumi õigeusklikele (1888)	37
Eesti separatismi oht – Katke Eestimaa kubeneri Sergei Šahhovskoi kirjast politseidepartemangule Eesti Kirjameeste Seltsi kohta Tartus (13. jaanuar 1893)	38
Eestimaa kubeneri Sergei Šahhovskoi elutööst – Katke preester Karp Tiisiku artiklist "Vürst S. V. Šahhovskoi kui õigeusu kaitsja Eestimaal" (1895)	40
Vene keele võtmine koolide õppekavasse kohustusliku õppeainena – Keisri käsk (28. veebruar 1885)	42

Algkoolide ja õpetajate seminaride allutamine haridusministeeriumile – Keisri nimeline ukaas Valitsevale Senatile (19. veebruar 1886)	42
Riiklike keskkoolide venestamine – Ministrite Komitee määrus vene- keelse õpetuse kehtestamise kohta Tartu õpperingkonna riiklikes keskkoolides (10. aprill 1887)	43
Rahvakoolide direktori ja inspektorite ametikohtade sisseseadmine – Riiginõukogu arvamus Tartu õpperingkonna algkoolide järele- valve korraldamisest (26. jaanuar 1887)	44
Elementaarkoolide venestamine – Tartu õpperingkonna kuraatori korraldus venekeelse õpetuse kehtestamise kohta riiklikes (elementaar) koolides (7. juuni 1887)	45
Venestusreformide tulemused – Katke Nikolai Maimi artiklist "Omavalitsuse edenemislugu Liivimaa mannermaal" (1911)	46
Valitsuse Balti-poliitika kriitika – Katke A. Korosteljovi raamatust "Baltlased ja sõda" (1914)	50
2. Revolutsioon, repressioonid ja reformid	52
Kindralkuberneri ametikoha loomine – Keisri nimeline ukaas Valitsevale Senatile (28. november 1905)	52
Rahvuslik vaen revolutsiooni põhjusena – Katked Eestimaa kuber- neri Nikolai von Büntingi kirjust siseminister Pjotr Durnovole	54
Eesti rahvuslaste tegevus Tallinnas – Eestimaa sandarmivalitsuse ülima Aleksander Mezentsevi kiri politseidepartemangule	56
Rahvusliku liikumise venevastane iseloom – Katke anonüümse autori raamatust "Balti mäss" (1907)	58
Revolutsioon ja repressioonid – Katked Sergei Witte mälestustest (1938 /kirjutatud 1907–1912/)	60
Emakeele õiguste laiendamine algkoolides – Ministrite Komitee määrus kohalike keelte õppekeelena kasutamise lubamise kohta koolides (18. juuni 1905)	64
Emakeelse õpetuse lubamine erakoolides – Riiginõukogu arvamus kohalikes keeltes õpetamise kehtestamise kohta Balti krai era- koolides (19. aprill 1906)	65
3. Vene parteide rahvusprogrammid	66
Ühinenud Vene Rahva IV ülevenemaalise kongressi resolutsiooni kavand (aprill 1906)	66
Katke 17. Oktoobri Liidu programmist (1905)	67

Katked Konstitutsioonilis-Demokraatliku Partei (Rahvavabaduse Partei) programmist (oktoober 1905)	68
August Lubi mälestused "Esimese Vene Riigiduumaa päevilt" (1938)	69
Katked Radikaalse Partei detailse programmi kavandist (1906)	70
Katke Sotsialistide-Revolutsioonäride Partei programmist (27.– 28. detsember 1905)	71
Katked Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööpartei programmist (1903) ..	72
Katke Vladimir Lenini artiklist "Kriitilisi märkmeid rahvus- küsimumise kohta" ajakirjas Prosveštšeniye (1913)	73
4. Rahvusliku surve tugevnmimine	74
Katke Vene impeeriumi põhiseadusest riigi ühtsuse ja riigikeele kohta (23. aprill 1906)	74
Suurvene šovinistide häälekandja asutamine – Katked ajalehe Ukrainõ Rossii toimetuse üleskutses (5. märts 1906)	75
Unitaarsus versus autonoomia – Katked Anton Budilovitši raamatust "Kas Venemaa võib anda muulastele oma ääremaad?" (1907)	76
Messianism ja geopolitika – Katked Anton Budilovitši kõnest Peterburi Slaavi Heategevusseltsi pidulikul koosolekul (30. detsember 1905)	78
Nikolai II toetus ääremaade venelaste nõudmistele – Teadaanne ajalehes Ukrainõ Rossii (19. märts 1906)	80
Rahvuslike privileegide nõudmine kohalikele venelastele – Katked Vene-Balti 17. Oktoobri Liidu esimehe Ivan Vössotski märgukirjast Baltimaade ajutisele kindralkubernerile (1907)	81
Baltimaade venestamise suurejooneline plaan – Vene mõju tugevdamise ja kinnistamise abinõud Balti kraisis (1908)	83
Kindralkubeneri toetus venelaste eriseisundi taotlusele – Katke Baltimaade ajutise kindralkubeneri Aleksandr Möller-Zakomelski kirjast Ministrite Nõukogu esimehele Pjotr Stolõpinile (14. oktoober 1908)	91
Õigeusu kiriku tegevus Baltimaade venestamisel – Katked Riia õigeusu piiskopkonna vaimulike XXVII piiskopliku kongressi otsustes (28. oktoober–13. november 1908)	92
Andmeid vene mõju kohta – Baltimaade ajutise kindralkubeneri Aleksandr Möller-Zakomelski kiri Ministrite Nõukogu esimehele Pjotr Stolõpinile (30. oktoober 1908)	96

Vene maavalduse laiendamise plaanid – Ministrite Nõukogu esimehe Pjotr Stolõpini kiri Maakorralduse ja Põllutöö Peavalitsuse ülemale Aleksandr Krivošeini (23. mai 1909)	108
Venelaste ja õigeusklike eelised riigimaade saamisel – Maakorralduse ja Põllutöö Peavalitsuse ülema Aleksandr Krivošeini kiri Ministrite Nõukogu esimehele Pjotr Stolõpinile (5. juuni 1909)	109
Baltimaade totaalset venestamise plaan sõjaoludes – Katked G. Jevreinovi raamatust "Venemaa sakslased" (1915)	111
Valitsuse Balti-poliitika alused ja eesmärgid – Sõjaminister Dmitri Švajevi kiri Ministrite Nõukogu asjadevalitsejale Ivan Lodženskile (30. aprill 1916)	113
Impeeriumi strateegilised huvid – Välisminister Sergei Sazonovi kiri Ministrite Nõukogu asjadevalitsejale Ivan Lodženskile (19. mai 1916)	115
Sõjaaegsed reformilubadused – Eestimaa kuberneri Pjotr Verjovkini kõne (23. mai 1916)	116
Emakeelse õpetuse taaskitsendamine algkoolides – Katked haridusministri kinnitatud "Muulaste algkoolide reeglite" seletuskirjast (14. juuni 1913)	117

II OSA

Eestlaste vastupanu venestamisele

Eesti rahvusluse sünd. Hurda kultuurirahvuslus. Poliitiline rahvuslus. Liberaalid ja sotsialistid. Rahvuslik enesemääramine ja autonoomia. Vene mõju eesti ühiskonnale. Väljarändamine Venemaale. Noor-Eesti eurooplus. Eestlaste identse tugevnemine .....

119-129

1. Eesti rahvuslus. Kultuur ja poliitika .....

130

Eesti rahvuslaste lojaalsus – Katke Jakob Hurda kirjutisest "Mis Aleksandri-koolile vasta pannakse ja mis selle pääle kosta" (1872)	130
Rahvuslaste arvamus eestlaste venestamise kohta – Katked Jakob Hurda ettekandest Liivimaa provintsiiaalsinodil (16. august 1874)	131

Rahvusliku liikumise mõõduka suuna programm – Eesti ärkamis- aja tegelaste koosoleku protokoll (11. september 1878)	133
Rahvusliku liikumise radikaalse suuna programm – Eesti seltside saadikute märgukiri Aleksander III-le ajalehes Sakala (19. juuni 1881)	136
Rahvuslik nihilism – Ado Grenzsteini salakaeбус-märgukiri “Eesti küsimusest” Liivimaa kubernerile Vladimir Surovtsevile (1896)	141
Rahvuslaste vastuseis kultuurilisele venestamisele – Katkeid Jakob Hurda kõnest pastorite õhtul (oktoober 1899)	146
“Postimehe” programm (1902)	150

2. 1905. aasta revolutsioon. Rahvuslik enesemääramine ja autonoomia . 152

Rahvuslik optimism – Katke Villem Reimani Eesti ajaloo pea- tükist (1906)	152
Liberaalide programm – Katked Eesti Rahvameelse Eduerakonna programmist (november 1905)	156
Eesti sotsialistide-föderalistide seisukohad rahvaküsimuses – Katke Andres Dido kirjutisest “Sotsialistline programm” (3. juuni 1906)	165
Eesti sotsialistide-föderalistide programmi seletus – Katke Toomas Mulla artiklist “Meie eesmärk” ajakirjas Õigus (3. juuni 1906)	166
Eesti sotsialistide-tsentralistide seisukohad rahvusküsimuses – Katke August Rei mälestustest (1961)	166
Mõõdukate nõudmised – Bürgermusse koosoleku otsused (27.–29. november 1905)	167
Radikaalide nõudmised – Aulakoosoleku otsused (27.–29. november 1905)	178
Koduse parlamendi nõudmine – Katked Konstantin Pätsi raamatust “Maa-küsimus” (1907)	183
“Postimehe” võitlus venestamise vastu – Katke Anton Jürgensteini kirjutisest “Postimehe” albumis (1909)	185
Valitsuse venestuspoliitika kriitika – Artikkel “Jälle otsast peale” ajalehes Õigus (28. veebruar 1908)	187

3. Eesti haritlased Venemaal. Vene kultuurimõjud . 190

Väljarändamise tagajärjed – Katked Jaan Hünersoni artiklist “Põhjalikust maatarvitamisest meil ja mujal” kogumikus “Eesti Kultura“ (1911)	190
---	-----

Väljarändamise mõju eesti tõule – Katke Johannes Aaviku artiklist “Üks meie kulturalise nõrkuse põhjustest: vastupidine seleksioon” nädalakirjas <i>Virmalised</i> (5. juuli 1914)	191
Eesti haritlaste väljarändamise põhjused – Katked Johan Jansi artik- list “Meie haritlaste saatus” ajakirjas <i>Vaba Sõna</i> (1915)	192
Omakultuuri väärtustamine – Jaan Tõnissoni artikkel “Soov” aja- lehes <i>Postimees</i> (3. jaanuar 1911)	195
Geopoliitilised kultuuritegurid – Katke Jaan Tõnissoni artiklist “Maa ja rahva vaim” kogumikus “Oma Maa” (1913)	197
Noor-Eesti vaimsed lätted – Katke Gustav Suitsu artiklist “Lõpusõna” ajakirjas <i>Noor-Eesti</i> (1911)	199
Vene mõju eesti kirjandusele – Katked Bernhard Linde artiklist “Vene mõju Eesti kirjanduses” ajakirjas <i>Eesti Kirjandus</i> (1911)	200
4. Sõjaaegne optimism. Eesti riikluse küsimus	202
Sõjaga seotud lootused – Artikkel “Sõda ja rahvaste lootused” ajalehes <i>Tallinna Teataja</i> (22. september 1914)	202
Lojaalsus ja reformid – Riigiduma liikme Jaan Raamoti kõne tekst <i>Tallinna Teatajas</i> (20. juuli 1915)	205
Väikerahvaste soovid Vene Riigidumas – Teade “Muulaste küsimus riigivolikogus” ajalehes <i>Tallinna Teataja</i> (23. juuli 1915)	206
Saksavastase sõjavaimustuse põhjused – Katked August Rei mälestustest (1961)	207
Argumendid omariikluse vastu – Katked Hans Kruusi artiklist “Ajaloota rahvused Venemaal” tähtsraamatus “Sirvilauad” (1915)	210
Eesti parteide programme 1917. aastal – Katked Eesti Tööerakonna programmist (1917)	213
Katke Eesti Maarahva Liidu programmist (oktoober 1917)	215
Katke Eesti Demokraatliku Bloki platvormist Eesti Asutava Kogu valimistel (1917)	216
Kommentaariid	218
Isikuregister	227